

معاونت امور توانبخشی

**دستورالعمل شرایط و ضوابط اختصاصی مراکز توانبخشی معلولان
(غیر دولتی روزانه ویژه اختلالات دهانی، بلع و تغذیه)**

۱۳۹۶

دستورالعمل شرایط و ضوابط اختصاصی مراکز توانبخشی معلولان
(غیردولتی روزانه ویژه اختلالات دهانی، بلع و تغذیه)
(ظرفیت ۵۰ نفر)

مقدمه

نظر به اینکه بر اساس قانون تشکیل سازمان بهزیستی و بند ۹ ماده ۲۶ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۸۰/۱۱/۲۷ مجلس شورای اسلامی، صدور پروانه فعالیت برای ایجاد مراکز توانبخشی با هدف گسترش و ارتقاء سطح کیفی ارائه خدمات آموزشی، توانبخشی، مراقبتی به گروه هدف در جهت نیل به توانمندسازی آنان و کاهش تصدی گری دولت، بر عهده سازمان بهزیستی کشور می باشد، این دستورالعمل در اجراء قوانین فوق، با هم اندیشی متخصصان و کارشناسان مرتبط در سازمان بهزیستی کشور، بهزیستی استان ها، انجمن مراکز غیردولتی توانبخشی و انجمن های علمی، در سال ۱۳۹۶ بازنگری و تنظیم شده و پس از تصویب در شورای مدیران حوزه توانبخشی، به منظور اجراء ابلاغ می گردد.

ماده ۱

تعاریف

۱-۱- فرد معلول (توانخواه) با اختلالات دهانی، بلع و تغذیه

به توانخواهی اطلاق می گردد که دارای مشکلات دهانی و دندانی، به دلایل مختلف از جمله بیماری های سیستم اعصاب مرکزی، دیستروفی عضلانی، نارس بدنیا آمدن نوزاد، آلزایمر، سرطان های ناحیه سر و گردن، مصرف دارو و ... بوده و در نتیجه در مراحل مختلف خوردن و آشامیدن نظیر گرفتن غذا، مکیدن، جویدن و بلعیدن دارای مشکل و دیسفاژی دهانی - حلقی است. مشکلات فوق باعث می شوند که فرایند خوردن به خوبی انجام نشده و فرد دچار عوارض ناشی از سوء تغذیه و بیماری های سیستم تنفسی و غیره شود.

۱-۲- مرکز غیردولتی روزانه ویژه اختلالات دهانی، بلع و تغذیه

به مرکزی اطلاق می گردد که توسط اشخاص حقیقی یا حقوقی با کسب مجوز از سازمان بهزیستی به صورت روزانه و سرپایی دایر گردیده و در آن خدمات تخصصی ارزیابی، تشخیص، مشاوره، درمان، آموزش خانواده و مراقبین در زمینه اختلالات دهانی و مشکلات بلع و تغذیه توانخواهان و مشکلات جسمی همراه، براساس ضوابط و مقررات مربوطه ارائه می گردد.

ماده ۲

شرایط تخصصی متقاضی و مسئول فنی

۲-۱ - شرایط تخصصی متقاضی:

- دارا بودن حداقل مدرک تحصیلی دندانپزشکی و یا پزشکی، کارشناسی ارشد در رشته های گفتاردرمانی، کاردرمانی، فیزیوتراپی، مشاوره و مدیریت توانبخشی
- سابقه کار مرتبط با توانخواهان حداقل به مدت ۳ سال

۲-۲ - شرایط تخصصی مسئول فنی:

- دارا بودن حداقل مدرک تحصیلی دندانپزشکی، کارشناسی ارشد در رشته های گفتاردرمانی، کاردرمانی
- سابقه کار مرتبط با توانخواهان حداقل به مدت ۲ سال

تبصره : در صورت نبود مسئول فنی با مدرک بالاتر از کارشناسی در منطقه، مدرک کارشناسی در رشته های گفتاردرمانی، کاردرمانی، فیزیوتراپی با حداقل دو سال سابقه کار مرتبط، به شرط انتشار فراخوان در نشریات معتبر استانی و با هماهنگی دفتر تخصصی مربوطه در سازمان بهزیستی کشور قابل قبول می باشد.

ماده ۳

ضوابط پذیرش و شرایط ترخیص

۳-۱ - ضوابط پذیرش

- توانخواهان با هر نوع معلولیت و در هر رده ی سنی با مشکلات دهان و دندان
- توانخواهان با اختلال عملکرد منطقه دهانی (oral function disorder)، حرکات ضعیف مکیدن، بستن ناقص لب ها، عدم ثبات گونه و فک، عدم هماهنگی ریتمیک بین مکیدن، بلعیدن و تنفس، اختلال در مراحل رشدی تغذیه (رفلکس هایی مانند *chewing / swallowing / sucking*)
- توانخواهان دارای اختلالات حسی منطقه دهانی (*hypersensitivity* و *hyposensitivity*)
- توانخواهان دارای انواع آسیب های نورولوژیک مربوط به اعصاب دوازده گانه مغزی نواحی دهان به صورت ساختاری و عملکردی
- توانخواهان با فساد دندانی و دیسپلازی مینای دندان
- توانخواهان با اختلالات *neurodevelopment* همراه (اختلالاتی که در این طبقه قرار می گیرند، معمولاً در ساختارهای مرتبط با عملکرد تغذیه و گفتار ناهنجاری های آناتومیک ندارند اما مشکلات حسی - حرکتی، عصبی - عضلانی، وجود رفلکس های پاتولوژیک، آپراکسی دهانی، عدم وجود رفلکس های تغذیه که متعاقب بیماری های با منشأ عصبی بوجود می آید و ... منجر به اختلال بلع و تغذیه می گردند)
- توانخواهان با نیازهای خاص تغذیه ای (اختلالات متابولیک همراه مانند فنیل کتونوریا (PKU) ، گالاکتوزمی و یا بیماری دیابت همراه)
- توانخواهان با اختلالات رفتاری تغذیه ای نظیر پیکا (هرزه خواری) و ...
- توانخواهان با اختلالات رشدی (کاهش وزن، اضافه وزن و ...)
- توانخواهان با اختلالات همراه در رابطه با تداخل دارو و غذا

۳-۲ - شرایط ترخیص

- کاهش مشکلات دهانی، دندانی توانخواهان و ارتقا سطح سلامت ایشان

- کاهش اختلالات عصبی - عضلانی و کاهش اختلال در کنترل زبان و بلع
 - بهبود کنترل حرکتی مراحل بلع از طریق تعدیل تون عضلانی و تسهیل کیفیت حرکت
 - ارائه ی مراقبت های تغذیه ای بهنگام در اختلالات همراه با نیازهای تغذیه ای خاص (اختلالات متابولیک، دیابت و...) و پیشگیری از عوارض ناشی از اختلالات فوق
 - رفع اختلالات رشدی و ارتقاء سطح تکامل توانخواهان
 - رفع اختلالات رفتاری - تغذیه ای توانخواهان
 - رفع اختلالات روانی مرتبط با تغذیه در توانخواهان
 - تسهیل وضعیت مطلوب و امن تغذیه از راه دهان در توانخواهان
- تبصره ۱:** مراکز ملزم به فراهم نمودن بستر مناسب جهت تحقق شرایط ترخیص برای گروه هدف و ارائه گزارش سالیانه در این خصوص به اداره بهزیستی شهرستان و استان می باشند.
- تبصره ۲:** نیاز توانخواه به حضور بیش از ۶ ماه در مرکز، باید به تایید کمیته ی توانبخشی استان برسد. در صورت کفایت خدمات مرکز، توانخواه با نظر کمیته ی مزبور، ترخیص خواهد شد.

ماده ۴

فرایند ارائه ی خدمات در مرکز

پس از طی مراحل پذیرش، فرایند ارائه ی خدمات در مرکز به ترتیب ذیل صورت می پذیرد:

- ارزیابی تخصصی اولیه توسط اعضای تیم تخصصی
- تشکیل پرونده ی تخصصی (درمانی - توانبخشی، آموزشی و حمایتی)
- تعیین اهداف درمانی، توانبخشی، آموزشی و حمایتی فرد؛ در یک بازه ی زمانی مشخص، توسط تیم تخصصی
- تدوین و طراحی برنامه ی درمانی، توانبخشی، آموزشی و حمایتی فرد، با مشخص شدن شرح وظایف هر یک از اعضای تیم
- ارزیابی دوره ای هر ش ماه یک بار برای توانخواهانی که نیاز به خدمات در بازه های زمانی طولانی دارند
- برگزاری جلسات Case Conference حسب ضرورت، با حضور کلیه افراد تیم توانبخشی و بررسی نتایج ارزیابی های دوره ای، به منظور مشخص شدن وضعیت پیشرفت و یا پسرفت فرد در فرآیند دریافت خدمات و تعریف مجدد برنامه ی فوق در صورت پسرفت فرد
- ضبط و ذخیره فیلم جلسات ارزیابی های اولیه و دوره ای (هر ۶ ماه) به صورت الکترونیک (لوح فشرده، هارد و ...)
- برای مشخص شدن روند توانبخشی فرد
- آماده سازی فرد و خانواده جهت دستیابی به سطوح بالاتر
- اجرای برنامه ها و ثبت کلیه ی اقدامات، نتایج حاصله و اقدامات پیگیری در پرونده ی تخصصی

تبصره ۱: فعالیت این مراکز به صورت سرپایی و روزانه بوده و توانخواهان پذیرش شده در مرکز خدمات مورد نیاز خود را براساس برنامه های تنظیم شده توسط متخصصین دریافت می نمایند.

تبصره ۲: ظرفیت مندرج در پروانه فعالیت صرفاً به ظرفیت یارانه ای (یارانه بگیر) مرکز اشاره دارد.

تبصره ۳: برای توانخواهان خدمت گیرنده دو بسته ی خدماتی شامل موارد ذیل تعریف می شود:

- بسته ی خدمتی یک: گفتاردرمانی، فیزیوتراپی و مشاور تغذیه معادل یارانه ی کامل
- بسته ی خدمتی دو: خدمات دندانپزشکی شامل کلیه خدمات دندانپزشکی که باعث ارتقا سطح بهداشت و سلامت دهان و دندان ها و بهبود عملکرد فرد در غذا خوردن، صحبت کردن و بهبود ظاهر وی می گردد.

تبصره ۴: تنوع خدمات دندانپزشکی بر اساس لیست خدمات بیمه ایران تعیین می گردد.

تبصره ۵: هزینه ی خدمات دندانپزشکی بر اساس تعرفه بیمه مکمل « بیمه ایران » محاسبه، تعیین و هر سال به استان ها ابلاغ خواهد گردید.

تبصره ۶: ارائه همزمان بسته ی خدمتی یک و دو، به توانخواهان مجاز است.

تبصره ۷: در طول سال، هر توانخواه می تواند حداکثر از ۸ یارانه ی کامل برای دریافت خدمات استفاده نماید.

تبصره ۸: یارانه بیهوشی به مرکزی تعلق می گیرد که راسا نسبت به اخذ مجوز مربوطه از وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، اقدام نموده باشد.

تبصره ۹: با توجه به دشواری های ارائه خدمات در این نوع از مراکز، ۱۰ درصد از مبلغ کل یارانه، در راستای ارتقاء کیفیت خدمات مرکز در نظر گرفته خواهد شد.

ماده ۵

خدمات آموزشی، توانبخشی

- اقدامات پزشکی، دندانپزشکی، پیشگیری و بهداشتی
- ارائه خدمات تخصصی توانبخشی (گفتاردرمانی، کاردرمانی و فیزیوتراپی) مورد نیاز هر فرد در راستای درمان اختلالات مورد نظر
- مشاوره تغذیه
- آموزش خانواده و مراقبین

تبصره ۱: ساعت فعالیت در این مراکز ساعت ۸ صبح الی ۱۳ و روزهای پنجشنبه از ساعت ۸ صبح الی ۱۲ می باشد.

تبصره ۲: این مراکز در صورت نیاز و با هماهنگی سازمان بهزیستی می توانند در شیفت بعدازظهر نیز ارائه ی خدمت نمایند. ساعت کار در شیفت بعداز ظهر ۱۳ تا ۱۸ می باشد.

تبصره ۳: فعالیت بعدازظهر مراکز می تواند ادامه فعالیت شیفت صبح و یا فعالیتی با موضوع فعالیت های صبح و با مجوز سازمان های ذیربط باشد.

ماده ۶

نیروی انسانی

۱-۶ - نیروی انسانی تخصصی

- مسئول فنی: به صورت تمام وقت
- مسئول واحد پذیرش و مدارک پزشکی: یک نفر به صورت تمام وقت
- دندانپزشک: حداقل یک نفر به صورت تمام وقت
- گفتار درمانگر: یک نفر به صورت پاره وقت
- کارشناس تغذیه: یک نفر به صورت پاره وقت (سه روز در هفته)
- کارشناس کاردرمانی: یک نفر به صورت پاره وقت (سه روز در هفته)

- کارشناس فیزیوتراپی: یک نفر به صورت پاره وقت (سه روز در هفته)
- دستیار دندانپزشک (بر حسب تعداد و زمان حضور دندانپزشک)

تبصره ۱: هریک از نیروی انسانی تخصصی در صورت انطباق شرایط با مسئول فنی، می تواند به عنوان مسئول فنی معرفی شود.

تبصره ۲: تعداد دندانپزشک و دستیار دندانپزشک، باید متناسب با امکانات و تجهیزات بخش دندانپزشکی و نیاز مراجعین افزایش یابد.

تبصره ۳: با توجه به نیاز توانخواهان، چنانچه لازم باشد درمان ها و جراحی ها، تحت بیهوشی انجام شود مرکز بایستی مجوز لازم را از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دریافت نموده و بدیهی است که تمام مقررات موجود در دستورالعمل صادره از سوی وزارت موصوف بر آن حاکم می باشد.

تبصره ۴: تعداد نیروی انسانی مورد نیاز در هر شیفت با توجه به ظرفیت مرکز، و نوع تخصص نیروی انسانی با توجه به شهرستان محل تأسیس متفاوت می باشد. تعداد پرسنل پیشنهادی در این دستورالعمل، مربوط به مرکز با ظرفیت ۵۰ نفر می باشد. لذا در مراکز با ظرفیت بالاتر و یا پایین تر از ۵۰ نفر باید تعداد پرسنل متناسب با تعداد مراجعین مشخص گردد. در شهرهای دیگر غیر از کلان شهرها، نوع تخصص نیروی انسانی متناسب با بخش های موجود مرکز قابل تطبیق می باشد.

تبصره ۵: کلیه کارکنان هر مرکز موظف به شرکت در دوره های آموزشی مرتبط که از سوی سازمان بهزیستی کشور مشخص می شود خواهند بود.

۶-۲ - نیروی انسانی غیر تخصصی

- خدمه یک نفر

ماده ۷

شرح وظایف نیروی انسانی

۷-۱- دندانپزشک

- بررسی و مداخله در درمان و رفع مشکلات دندانپزشکی توانخواهان
- ثبت سیر پیشرفت و یا پسرقت درمان و حفظ وارتقاء سلامت توانخواهان
- تشکیل پرونده و ثبت اقدامات، نتایج حاصله و اقدامات لازم جهت پیگیری

۷-۲- مسئول واحد پذیرش و مدارک پزشکی

- انجام مراحل پذیرش و ترخیص توانخواهان تحت نظارت مسئول فنی

۷-۳- دستیار دندانپزشک

- آماده کردن فرد برای عملیات دندانپزشکی
- گرفتن ساکشن هنگام عملیات دندانپزشکی

- دادن وسیله مورد نیاز به دندانپزشک
- ضد عفونی کردن وسایل دندانپزشکی

۴-۷- کارشناس گفتاردرمانی

- ارزیابی اولیه اختلال بلع (بالینی یا بهره گیری از تجهیزات لازم و موجود)
- آموزش لازم به خانواده یا مراقبین
- تعیین بهترین وضعیت در غذا خوردن
- آموزش تمرین های مناسب برای جلوگیری از اختلال بلع در ناحیه دهانی - حلقی
- ارائه خدمات مرتبط با رفع مشکلات تنفسی و کنترل آبریزش دهان
- تعیین قوام، غلظت و سایز غذا و لقمه
- آموزش احتیاط لازم برای جلوگیری از پیشرفت عوارض اختلال بلع
- ثبت برنامه و اهداف درمانی، ثبت مداخلات درمانی، نتایج حاصله و اقدامات لازم جهت پیگیری

۵-۷- کارشناس تغذیه

- ارزیابی تخصصی
- تنظیم برنامه ی غذایی متناسب
- آموزش خانواده ی توانخواهان در زمینه برنامه ی غذایی مناسب و وضعیت محیطی و بدنی مطلوب فرد در زمان تغذیه
- مشاهده ی وضعیت تغذیه توانخواهان در مرکز و رفع موارد دارای مشکل

۶-۷- کارشناس کاردرمانی

- ارزیابی مراحل غذا خوردن
- تشخیص مرحله مشکل دار بلع و کمک به رفع آن
- آماده کردن جسمی و ذهنی و روانی فرد برای غذا خوردن
- ارزیابی پوزیشن مناسب فرد در غذا خوردن
- تجویز و تهیه وسیله کمکی مناسب مورد نیاز فرد موقع غذا خوردن
- آموزش غذا خوردن مستقل به فرد

۷-۷- کارشناس فیزیوتراپی

- ارزیابی پوسچر ستون فقرات
- تقویت عضلات پوسچرال مورد نیاز
- بررسی فانکشن مفاصل فک
- تقویت، ریلیز کردن عضلات جوونده

ماده ۸

فضای فیزیکی

- اتاق مسئول فنی حداقل ۹ مترمربع
- اتاق پذیرش و نگهداری مدارک پزشکی: شامل فضایی برای پذیرش، تشکیل پرونده و نگهداری اطلاعات مربوط به توانخواهان و تجهیزات رایانه ای ذخیره کننده اطلاعات
- اتاق دندانپزشکی: به ازای هر ۱۰ مراجع در روز، حداقل ۱۵ مترمربع
- اتاق گفتاردرمانی و تغذیه: حداقل ۹ مترمربع
- اتاق کاردرمانی و فیزیوتراپی حداقل ۹ متر مربع
- اتاق انتظار برای مراجعین: حداقل ۱۲ مترمربع
- اتاق دارو و تجهیزات: برای نگهداری وسایل درمانی نظیر دارو، سرنگ، سرسوزن، سرم و ...
- اتاق تجهیزات و لوازم مورد نیاز مرکز: برای نگهداری وسایل پزشکی استریل و غیراستریل (به جز داروها) نظیر صندلی چرخدار، برانکار، تجهیزات ترانسفر و وسایل نظافت مرکز
- سرویس بهداشتی: به تعداد مورد نیاز، که باید گنجایش ویلچر را داشته باشد و فضا و وسایل مناسب سازی شده باشند.
- محل شستشوی تی و وسایل نظافت
- آبدارخانه
- اتاق استراحت و رختکن به تفکیک بانوان و آقایان

تبصره ۱: فضای فیزیکی دندانپزشکی با توجه به ظرفیت مرکز و براساس تعداد یونیت ها و بخش های مصوب محاسبه می گردد.

تبصره ۲: در صورتیکه مرکز مجوز بیهوشی از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دریافت نموده باشد، تطبیق فضای اتاق عمل براساس استانداردهای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی الزامی می باشد.

تبصره ۳: در صورت وجود دستگاه پانورکس و لترال سفال، اتاق رادیولوژی با فضای مناسب براساس استانداردهای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی الزامیست.

ماده ۹

تجهیزات و لوازم تخصصی

۹-۱- تجهیزات دندانپزشکی:

- یونیت دندانپزشکی
- ست جراحی
- ست اندو
- ست پروتز
- ست ترمیم
- اتوکلاو
- دستگاه پک کردن استریل
- وسایل مصرفی دندانپزشکی
- داروهای دندانپزشکی

۹-۲ - تجهیزات گفتار درمانی

- تخت معاینه
- آبسلانگ
- ابزار های تحریک حس و حرکت ناحیه دهان
- آینه معاینه دهان

۹-۳- تجهیزات کاردرمانی

- تخت معاینه
- آبسلانگ
- وسایل تحریک حس سطحی و عمقی ناحیه دهان
- وسایل مورد نیاز ساخت آتل و اسپلینت مورد نیاز

۹-۴- تجهیزات فیزیوتراپی

- تخت معاینه
- دستگاه مادون قرمز یا هات پک

۹-۵- تجهیزات رادیولوژی

- دستگاه رادیولوژی پورتابل
- پاراوان سرپی